

Nord på viddene:

Syndere, samer og serbere

Av Idar Kristiansen
Foto: Allan Iversen

Kautokeino – navnet betyr midtveis. Midtveis i flyttsamenes frie verden. Midtveis mellom fortiden – som var hard, men enkel – og fremtiden, som fortøner seg usikker og komplisert. De 2500 samene i området har grunn til å føle uro. Storsamfunnets press

er langt fra bare av det gode. Gammel livsform og kultur står mot en ny livsform og en teknikk som nådeløst tramper alt ned i sin vei. Veien fra flyttsame til industriarbeider vil bli vanskelig å gå – men er det nødvendig å gå den...?

Aslak Hætta går i spissen for toget. Med et kraftig stykke gjerdestaur i hånden vagger han lettbeint like mot Bucht.

– Omvend deg, du djevelens lensmann! roper han. Bucht åpner munnen. Men før han får summet seg til et svar, slår Aslak. Lensmannen stuper.

Elen Skum, Aslak Somby og Anders Bær kaster seg over ham. Kjeppene smeller mot hode og kropp. Snart synes lensmannen fullstendig livløs.

Ruth, handelsmannen, har forsøkt å komme lensmannen til hjelp. Men Aslak Rist, Elen Skum og flere andre har stoppet ham. En har kastet seg om føttene hans, Ole Somby griper ham rundt livet, Mons Somby og Lars Hætta bruker stokkene sine mot hodet hans. Liggende på kne roper han fortvilet: – Er det ingen som vil hjelpe meg?

Hans kone vil gjerne hjelpe, men kan ikke. Nye slag rammer ham i hodet. Han taper bevisstheten, men er ennå ikke død.

Bucht er merkelig nok kommet på føttene igjen. Han løper mot inngangsdøren, blir innhentet av Aslak Rist, Aslak Hætta og Mons Somby, igjen slått i hodet. Og så, mens Aslak Rist og Ole Somby holder ham, får Aslak Hætta fram sin egen kniv. Den er fryktelig å se på. Bladet er hele syv tommer langt, en tomme bredt og en kvart tomme tykt over ryggen.

Aslak griper kniven med begge hender. Så kjører han den inn, under lensmannens høyre skulderblad, like til skaftet. Etter dette blir offeret dratt ut og slengt ved siden av Ruth, som ligger på bakken tilsynelatende livløs.

Er Bucht død?

Nei, ennå ikke! Atter kommer han seg opp og inn i gangen. Atter blir han innhentet og slått ned, nå av Mons Somby. Mons får hjelp av Aslak Hætta. Sammen sleper de to den bevisstløse ut igjen, og slenger ham ved

Det er langt mellom verkstedene på Finnmarksvidda, så Per Gaino har lært seg til å gjøre det selv.

Kautokeino i vintersol – sentrum i samenes rike.

siden av Ruth. – Nå ligger du rolig, din djevel!

Men han ligger ikke rolig.

Det utrolige skjer: Enda en gang kommer han seg på føttene. Løper inn i gangen, blir forfulgt, men haler seg li-kevel opp loftstrappen. Aslak Hætta griper ham i føttene, men taket glipper. Bucht snubler inn på et loftsrom og slår døren i lås bak seg.

Men dermed er han ikke berget.

Mons Somby har øks! Hva er en spinkel loftsdør mot en villmann med øks. Mons slår inn døren så flisene flyker.

Bucht ligger på sengen som død. Men han lever ennå. Mons slår til ham med øksehammeren. Bucht beveger øynene. Øksehammeren lener seg ut av vinduet og rapporterer ned til sine medbødler: – Det er ennå liv i lensmannen!

Hvilket ikke forbauser Aslak Hætta, som kommenterer: – Anti-Krist er noe seiglivet!

Men det er en grense for hva selv «djevelen» Bucht kan overleve. En hel gjeng kommer stormende opp trappen – Aslak og Lars Hætta, Henrik Skum, Thomas Eira, Elen Skum og

noen av de øvrige kvinnene. Mishandlingen fortsetter. Aslak Hætta bryter løs et stykke av en vevstol og slår løs på den døende.

Men fremdeles er ikke livsgnisten helt slukket. Aslak griper igjen kniven sin. Den duger ikke. Bror Lars får ordre om å foreta den endelige avlivning, han har kniv av samme dimensjoner som Aslaks egen. Lars ber Thomas Eira, femtenåringen, om å holde kniven midt på brystet. Så griper han selv et trestykke og banker den inn, til hele bladet er forsvunnet. Datoen er den 8. november 1852. Stedet er Kautokeino.

(Fra boken «Korstog mot Kautokeino».)

Kautokeino betyr midtveis, og midtveis ligger og lå stedet for alle hvis tilværelses fire verdenshjørner befinner eller befant seg i Muonio og Alta, i Utsjok og Skibotn. Samelandsbyen ligger der den lå dengang Harde-Hjort refset synderne på Finnmarksvidda, og dengang unge Aslak Hætta førte sin blodtørstige, «åndelige» bande mot det syndens Sodoma Kautokeino.

Men samenes verden er ikke lenger

begrenset av Alta- og Lyngenfjorden, av Tana og Torne älv. TV og telefon, snøscootere og skoler har for lengst gjort sitt inntog også i flyttsamenes verden. Engang speidet skarpydde, unge samegutter over øde snøvidder urolige etter ulv. Nå speider de, urolige på sitt folks vegne, inn i fremtiden:

De vel 2500 samene i Kautokeino, kommunen som gladelig kunne romme tre-fire av de mindre fylkene sydpå, har grunn til uro. Vel er det så at boligstandard og inntektsnivå er stigende. Vel er det så at næringslivets før så snevre ramme er utvidet med Biddjovagge Gruber som produserer kobberkonsentrat og med Kautokeino Produksjonslags slakteribedrift som årlig forvandler mellom 8000 og 12000 reinsdyr til entrecote, stek og indrefilet. Men storsamfunnets press er langt fra bare av det gode. De omstridte planene om oppdemming av Alta-vassdraget nedenfor Masi, bygda med 4–500 bofaste samer, er et ganske illustrerende eksempel.

Lensmann Arvid Dahl, som i 34 år med mild, men myndig hånd i Kautokeino har holdt uskikkelige eksemplarer av arten Homo Sapiens i nakke-

skinnen, oppsummerer situasjonen på denne måten:

– Planene om den store oppdemmingen av Alta-vassdraget ved Savtso – en oppdemming som ville forvandle vassdraget nedenfor Kautokeino til en 10 mil lang sjø og legge bl.a. Masi under vann, den våger Statskraftverkene ikke å gjennomføre. Planen er i dag politisk umulig. Nå prøver de å lokke oss til å gå med på en mindre utbygging av Savtso-fossen. Men jeg er redd for at om vi godtar den, har vi gitt Fanden lillefingeren. – Vi må jo bygge for fremtiden! fikk vi til svar da vi spurte Statskraftverkens representanter om vi kunne være garantert at utbyggingen ikke fikk slike dimensjoner at den senere kom til å begjære atskillig større vannmengder enn uttalt i første omgang.

Under en meningsutveksling om en eventuell oppdemming av Masi ble det uttalt fra såkalt ansvarlig hold at Masi-boerne jo var flyttbare, og at det i Tana var mer enn nok av god dyrkningsjord til dem. Det er nok av god dyrkningsjord i Sibir også.

Forts. side 38

MAL

Toupéen holdt – ikke målvakten!

Fotballspiller Arne Hansen:

„Mine kollegaer har fleipet mye gjennom årene om mitt delvis hårløse hode. Da jeg ved min siste kamp ankom med min nyanskaffete toupé, var de mallose. Først og fremst fordi jeg så 10 år yngre ut og kunne ikke forestille meg, at mitt nye hår skulle sitte fast under hele den harde kampen.

I virkeligheten sitter en Brehmer Top som støpt, og har gjort det under alle mine fotballkamper.”

Ønsker De å vite mer om en Brehmer Top toupé? Også hvis De ikke er noen fotballspiller. Informasjoner kan De få i disse autoriserte Brehmer Top Centere:

BERGEN

Rud, G. Danielsen & Sonn
Finnegården – Bryggen – Tlf. 21 24 03
TOPS Herrefrisør Tore Opsahl
Christiesgt. 9 – Tlf. 21 34 78

DRAMMEN

Herman, s Barber O. H. Paulsen
Øvre Torggt. 9 – Tlf. 83 59 89
Ernst Thomassen Herrefrisør
Nedre Storgt. 1/Amtm. Blomsgt.
Tlf. 83 43 36

HAMAR

Odd Schjerpén Herrefrisør
Grønneggt. 63 – Tlf. 2 32 09

KRISTIANSAND S

Wiens Dame og Herrefrisør
Gyldenlovesgt. 4 – Tlf. 2 99 15

KRISTIANSUND N

Roger Hagen Herrefrisør
Marstrandsgt. 9 – TLF. 7 53 72

LARVIK

R. Smith Larsen Herrefrisør
Prinsensgt. 17 – Tlf. 8 27 49

LILLESTRØM

Erik Johansen Herrefrisør
Storgt. 20 – Tlf. 71 22 52

OSLO

Bækken Herrefrisør
Dronningensgt. 23 – Tlf. 11 23 08
Hotel Continental Herrefrisør
Ivar M. Oug
Stortingsgt. 26 – Tlf. 41 22 82

OSLO

Lassen Herrefrisør
Møllergt. 3 – Tlf. 33 29 37
Kåre A. Nilsen Herrefrisør
Ruselokkvn. 26 – Vikatorvet
Tlf. 41 14 45

SARPSBORG

Warry K. Jensen Herrefrisør
Sparta Amfi – Tlf. 5 12 30

STAVANGER

Gronnstad Hårdesign
Nedre Holmegt. 8 – Tlf. 2 69 06
Svømmehallen – Tlf. 2 86 54

TROMSØ

Reidar Stenersen Herrefrisør
Storgt. 48 – Tlf. 85 721

TRONDHEIM

Hagens Frisørsalong
Bard Jomar Johnsen
Olav Tryggvasonsgt. 26
Tlf. 25 818

Jan Schanke Herrefrisør
Thomas Angellsgt. 9
Tlf. 3 27 76

Syndere, samer og serbere

fra side 3

Finnmarksvidda er snart det eneste større villmarksområde som finnes i Europa. Det bør vi ta vel vare på, selv om det er klart at menneskene Leks, i Kautokeino ikke kan leve bare av idyll.

Eller altså bare av reindrift. Om da det ofte nesten umenneskelige slitet vår som høst, sommer som vinter, med de om lag 60000 rein som ved slaktetider i år tilhører Kautokeino-samene kan kalles idyll. Er det idyll å vokte reinhjordene mange snøhvite mil hinsides hus og hygge, når hatske høst- og vinterstormer uler iskalde om ørene på samer og simler?

Særlig idyllisk er det heller ikke i våre dager å leve av reindrift, når dette innebærer at man ernærer seg av reintyveri, en geskjeft som gjennom århundrer har vært holdt bra i hevd under den stundom temmelig hårde himmel over Nordkalotten. Illustrerende hva dette siste angår kan historien fra åttiårene om den gamle, døende samer være. På dødsleiet skulle han skrive, og ble av presten spurt om han hadde stjålet mange rein.

– Nei, ikke mange, svarte den gamle hedersmann. – Ikke mer enn sjuen og hundre... i alle fall ikke to hundre.

Reintyveri er ikke idyll – ikke om lensmann Dahl kan forhindre det. Men ettersom Justisdepartementet ikke er noen ødsel institusjon hva angår bevilgninger til lensmannskontoret i en kommune stor som et kvart Danmark, er utviklingen på tyvenes side, forteller «djevelen» Buchts etterfølger.

– Jovisst forekommer det en god del reintyverier også nå for tiden. Men tyveriene har til en viss grad skiftet karakter. Tidligere var det de store, vel planlagte tyveriene som spilte størst rolle. Nå gjelder de fleste tyveriene enkelttyr. For snøscooterens tid var tyvene stort sett henvist til å bruke ski på sine jakt-ekspedisjoner etter annen manns fei, og måtte nødvendigvis være såvidt lang tid hjemmefra at fraværet var vanskelig for dem å skjule. Snøscooterne gjør det mulig å gjennomføre et rødt til «jaktmarkene» nesten like raskt som en visitt på lillehuset, og dermed blir det atskillig vanskeligere å sirkle inn mistenkte.

Dahl er selv jeger, når slikt høver – men det må være grunn til å tro at han konsentrerer sin oppmerksomhet om lovlig vilt. Som elg, for eksempel. Riksmannsjakten, som enkelte samer kaller den.

– En fattig stakkar har ikke råd til å betale så mye som det koster å få tildelt et elgvall, selv om han året igjennom har hatt egen tuslende utenfor stuedøra og sakens siert kunne trenge til litt elgkjøtt i vintermånedene! murret en same da et jaktlag dro forbi med en skrott så diger at den vel var verd innpå det dobbelte av de 1000 kronene som vallet hadde kostet.

En annen same sa det slik:

– Det er bare folk fra familier hvor to–tre medlemmer har sosial understøttelse som har råd til å kjøpe elgvall!

Bitterheten er til å ta og føle på. Systemet skulle være modent for revisjon, i alle fall i distrikter der inntektsnivået er meget lavt. Om ikke bare den rike mann, men også Lazarus, fikk anledning til å sette tennene i elgkjøtt, ble det muligens ikke fullt så mange reintyveri-saker å slite med for underbemannede lensmannskontorer.

Ikke all jakt i Kautokeino har dreid seg om firbente dyr, kan lensmann Dahls jaktkamerat, Per Gaino fortelle. Han tenker ikke da bare på menneskejakt i 1852, eller på lensmannsfolkens razzia etter reintyver. Rømte serbere var også brukbare jaktobjekt i hine hårde tider.

– Høsten 1944 hadde to serbere klart å flykte fra sine tyske plageånder i Karasjok.

Utmagret og torkornne slepte de seg 10–12 mil fram over Finnmarksvidda iført trebunninger. Kjøttet på hælene var gnagd av nesten inn til beinet da de kom hit til Lappoluobal. Det var forferdelig synd å se på dem. Min bror Lars var i Kautokeino og hans kone alene hjemme. Hun ble vett-skremt da de kom, og rømte ut. De rottet da igjennom huset, og forsynte seg med matvarer – først med kjøtt fra kjelleren, siden med brødet som kona nylig hadde bakt. Selv de brodene som ennå sto i stekeovnen tok de med seg til skogen. Der hadde de spist akkurat som ulver.

Da vi fikk vite hva som hadde hendt, tok jeg en runde for om mulig å finne ut hva slags mennesker som hadde vært på ferde. Jeg oppdaget røk over skogen og gikk bortover. Det var jo litt farlig, uten våpen. Dette var to dager etter at de hadde hentet mat hos Lars. Vi hadde gjemt våpnene våre i ura like ved der de hadde bål, men de hadde ikke funnet dem.

Jeg hadde tatt vare på en hel del medisiner, bandasjer og liknende, og gikk til dem med noe, slik at de kunne få stelt litt med føttene sine. De fikk også en Mora-kniv og et lite telt av meg, og Lars ga dem noen klesplagg. Dessuten fikk de melk så mye som de kunne drikke. Hit til husene våget vi ikke å ta dem. Jeg tegnet et kart til dem, for at de ikke skulle ruke på tyskerne når de dro videre. Her kunne de ikke bli, det var for farlig. De tyske postene ble på kartet markert med hakekors, husker jeg. Hadde vi hatt anledning til å fore dem over grensen, ville de nok ha kommet fram begge to.

På grunn av at de var så medtatt som de var, lot de seg friste til å legge veien om Avzze, omtrent en mils vei fra Kautokeino. Der var det noen dumme gamlinger som tok dem – fire–fem oldinger som bor fast i Avzze. De sendte bud med en ungdom til Kautokeino, til tyskerne der.

Per Gaino ler hjertelig over sine stambroedres dumhet når han tenker tilbake:

– Det var jo enkelte som mente at det skulle bli premie, 500 kroner pr. hode! En av dem var tilmed så dum at han etterpå gikk til lensmann Dahl og klaget over at han ikke hadde fått de 500 kronene som var utlovet av tyskerne! Du skal nok få ditt siden! svarte Dahl.

Tyskerne kom med motorbåt til Avzze og hentet dem. De ble fraktet til internatet i Kautokeino og satt inn. Men der oppdaget de en takstige som tyskerne hadde oversett, og klarte å rømme. De satte kursen mot Sverige. Men etter omtrent 6 kilometer kom de inn i et hus, og han som gikk inn ble tatt igjen, av samer som bodde der. Denne ene satt visstnok et halv år inne etter krigen, men såvel han som de andre samene som var innblandet er død for lenst.

De samene som hadde fanget serberne ble domt etter krigen, de fleste fikk betinget dom. Jeg ble innkalt i retten som eneste vitne, og måtte si at om jeg hadde blitt tatt av tyskerne etterpå, visste jeg i alle fall at det ikke var noen uriktig gjerning jeg hadde gjort.

Nei, Per Gaino har visst ikke gjort meget uriktig i sitt 72-årige liv. Med stadige smil på bunnen av et grånet skjeggkratt forteller han om den vinteren han fanget 2000 ryper, om lurvete rødrevskinn som han i mengdevis solgte for 4–500 kroner pr. stykke til jentegale tyskere, om det rommelige huset han bygde ved hjelp av hjemmelaget verktøy, etter at han hadde hentet tommeret fra rot over 5 mil borte, om hvordan han under krigen rev ned huset, førte stokkene til skogs, og hentet dem tilbake da det omsider ble tillatt for finnmarkinger å bo i hus i sin egen landsdel. Men helst forteller han kanskje om sine kongelige bekjente:

– Da han Harald og ho Sonja kom hit, så måtte æ fortælle dem at i det bærre rommet i fjellstua som æ va oppsittar på i mange årtier, hær låg han Olav og ho Märtha. Æ fikk ei snadde av han Olav – ja, æ fikk ei snadde av han Harald asså, – men den Olav si snadde hær æ mista. ■